

Lukács György

1971. ápr. 26.

Kérdez: Vezér Erzsébet, Eörsi István

E: Tartottunk a Csoóri Sándor barátommal egy költői estet Ujvidéken, aztán voltunk Belgrádban is, találkoztunk magyar egyetemistákkal, nagyon kellemes és jó utazás volt.

L: Meddig tartott, három-négy napig?

E: Négy nap összesen, igen. Az este egy napig tartott csak, szerencsére, a költői est, első nap tulestünk rajta és akkor csavárogtunk egy kicsit Belgrádban.

L: Ezen most tul van.

E: Ezen tul vagyok, tudniillik azt hittem, hogy nem fogom megkapni, a rendőri figyelmeztetés miatt azt hittem, hogy nem fogom megkapni és március 30-án volt a kitöltése, aláírták már és április 19-én kaptam meg. Csak arra vagyok kíváncsi, az alatt a 19 nap alatt hol bolyongott ez az utlevél. De nem is vagyok nagyon kíváncsi, mert van valami fantáziám és el tudom képzelni, hogy hol ^{boly}ongott. Mióta nem voltam itt, egyszer Erzsijárt itt és volt egy beszélgetés, amely már bizonyos mértékig belenyult az 53-56-ig terjedő periodusba. Erzsi azonban azt mondta, hogy ez csak érintőlegesen történt, ennek a korszaknak a tárgyalása, úgy, hogy ha nem esne nehezebbre, mivel eddig is meglehetősen módszeresen végimentünk 53-ig a dolgokon, azt szeretném, ha újra, még akkor is, ha bizonyos dolgok ismétlődnek, 53-tól elkezdve rendszerességgel mennénk tovább.

L: Azzal kell kezdeni, hogy én, amikor a Rudas-vita befejeződött, akkor én lemondtam az összes irodalomban viselt funkcióimról, sőt, egy Központi Bizottsági határozatot is hozattam létre, amely szerint én föl vagyok mentve az irodalomban való aktiv

szereplés alól. Ezzel tehát ennek a dolognak a rossz következményei ugyyszólván megszűntek, mert én nemx vettem részt. Maga nagyon jól tudja, talán emlékezni is fog, hogy amikor az 50-es években megindult ez az írói mozgalom, a Rákosi ellen, hogy én ebben nem vettem már részt, nem vettem részt, nem nagyon magasrendű okokból, hanem abból a taktikai okból, hogy én jobban ismertem a pártot, mint a többiek, és tudtam azt, hogy ha itt írók tömegesen megmozdulnak valami irányba, akkor azt egy frakció megcsinálásának tekintik. Ha valakit azzal fenyegetnek, hogy kizárják a pártból a frakciózás miatt, akkor mindenki vissza fog vonulni. Amint ahogy az meg is történt. És én nem akarta visszavonulni, részt se vettem az egész dologban. Az én szerepem ebben az 56-ot megelőző irodalmi fölkelésekben vagy minek nevezzem, a nullával egyenlő.

E: Személyes kapcsolata, vagy ismeretsége, nem kapcsolata, mikor kezdődött Nagy Imrével és...

L: Nagyon korán. Nem szabad elfelejteni, hogy Nagy Imre Oroszországban élő hadifogoly volt. Ő a 20-as években visszakerült Magyarországra, vidéken dolgozott, és amikor én 29-ben Budapesten dolgoztam, akkor többször együtt dolgoztam Nagy Imrével és egész jó együttműködés és így tovább volt. Létrejött a későbbi periódus, amelyben én nem voltam hajlandó Nagy Imrének a vezető szerepét elismerni és diákok - talán maga is köztük volt, nem tudom, - jártak hozzánk azzal, hogy mégse megy, hogy maga és Nagy Imre között nincsen kapcsolat. Erre én azzal feleltem, hogy Nagy Imrétől énhozzám éppen olyan nagy a távolság, mint éntőlem Nagy Imréhez. Tehát vállalja magára Nagy Imre az iniciatívát. Ez nem csak egy presztizs-dolog, de ha én megyek Nagy Imréhez, akkor belesodródok ebbe az Imre bácsi áradatba, ami akkor Magyarországon

volt. Ha én várom el, hogy Nagy Imre közeledik hozzám, akkor én egy bizalmas négyszemközti beszélgetésben megmondhatom neki, hogy program nélkül forradalmat csinálni nem lehet.

E: Egy pillanatra az 53 előtti időkből. Nagy Imrének szintén, nem a Rudas-vita idején, de őt szintén a Központi Vezetőségből zárták ki, a mezőgazdasági program.... 53-ig nem volt semmi, még a találkozás szintjéig sem volt semmi?

L: Minthogy mi a vezetőréteg egynevezett második osztályához tartoztunk, ennél fogva bizonyos helyeken, amelyek ennek a rétegnek voltak fönntartva, találkoztunk és...

E: Máriaházán például?

L: Igen. És én őszintén megvallva jó beszélgetőviszonyban voltam Nagy Imrével. Ennél többet!...

E: Őneki Lukács elvtárs megítélése szerint semmilyen programja nem volt, vagy csak átfogó programja nem volt?

L: Őneki természetesen volt egy általános reform-programja, de hogy ezt a reform-programot egyes területeken hogyan valósítják meg, hogy mi történjék, mi legyen a kötelessége és a joga az egyes kommunistának ebben az átalakulásban, erről őneki egy absolute halovány fogalmai voltak.

E: Mezőgazdasági programja inkább volt, mint ipari?

L: A mezőgazdasági program is úgy volt, hogy ez egy program volt, amelynek a megvalósítása érdekében ugyyszólván semmi se történt. Ne feledje el, hogy Nagy Imre alatt a mezőgazdasági reformban nagyon kevés történt.

E: Ez biztos. Nagy Imre alatt a Nagy Imre egy héttől eltekintve kisebbségben volt végeredményben, a párton belül.

L: Ez igaz, de itt van az a probléma: ha én kisebbségben vagyok a párton belül, akkor vagy nem vállalom semmit, vagy pedig bizonyos

föltételekhez kötöm, hogy abban az esetben vállalom, ha ezt és ezt és ezt és ezt megcsinálják. Nagy Imre nem csinálta egyiket sem, hanem maradt mint az állam öregapja, vagy nem tudom, minek nevezzem őt ebben az időben, és ezzel létrehozott egy ilyen csoportot, amelyben bizonyos fokig a legrosszabb reformisták benne voltak, másrészt pedig nem volt a dolognak semmiféle konkrét programja, hogy no most ezt és azt kell tenni, és amazt elhagyni és így tovább.

E: Igazi marxisták ebben a csoportban nem is voltak?

L: Ezt most így nem tudnám megmondani.

E: Donáthra gondoltam, Donáth Ferendre.

L: Donáth Ferenc jóban volt Nagy Imrével és részt vett ezekben a Nagy Imre-féle összejövetelekben, éppen úgy, ahogy Ujhelyi Szilárd és mások. Hogy Donáth abban az időben hogy viszonylott ehhez a dologhoz, azt nem tudom, mert én Donáth-tal csak később kerültem szorosabb kapcsolatba és később látszott, hogy ő nagyon kritikus Nagy Imrével szemben.

E: Igaz, hogy Lukács elvtárs nem vett részt ezekben a mozgalmakban, de az is tény, hogy amikor megindultak a Petőfi-köri viták, akkor Lukács elvtárs neve rögtön az elsők közt az érdeklődésnek és a várakozásnak az előterébe került.

L: Azért, mert én ezt - nem tudom másképp kifejezni, - hogyha egy válság van, akkor én meg szoktam mondani a véleményemet, hogy a válság miben áll és hogyan lehetne rajta segíteni, és ezt természetesen csináltam a Nagy Imre esetben is, egészen 45 tavaszán, ahol.4.

E: 56 tavaszán?

L: 56 tavaszán. És ahol egészen őszig én az ellenzékben foglaltam állást.

E: Maguk az októberi események miként érintették? Gyakorlatilag. Milyen következménnyel jártak?

L: Először is azzal a következménnyel jártak, hogy engem beválasztottak a Központi Bizottságba. Másodszor azzal a következménnyel jártak, hogy én a Központi Bizottságon belül egy bizonyos oppozícióba kerültem Nagy Imréhez, mondjuk, hogy a legfontosabb kérdést mondjuk, én, amikor Nagy Imre kilépett a Varsói Szerződésből, akkor a Szántó Zoltán és én ellenesavaztunk.

Nemcsak fölshóaltunk ellene, de ellenesavaztunk. És fölshóaltuk akkor Nagy Imrét, hogy ezentul ilyen dolgokat, amelyek elvi jelentőségek, ne vigyen a nyilvánosság elé, mielőtt azt a párton belül meg nem tárgyalták volna.

E: Ketten szavaztak csak ellene? A többiek támogatták?

L: A többiek támogatták.

E: Egyéb ellentétek a vezetésen belül, úgy értve, hogy Lukács elvtárs ellentéte, ez a döntő...

L: Ez a döntő, és ez határozza meg az összes többi ellentéteket, mert mindenütt fölmerültek ezek a kérdések, hogy egy végleges szakítás legyen-e a régi rendszerrel, vagy pedig a régi rendszernek a megreformálása és én megmondom őszintén, én a megreformálás híve voltam.

V: Sokáig Nagy Imre is. Ő csak az utolsó...

L: Igen, de Nagy Imrénél soha nem volt világos, hogy az ő álláspontja tulajdonképpen micsoda.

E: Én azt hiszem, hogy az ő álláspontja is ~~is~~ reform-álláspont volt, csak őt érték közvetlenül a különböző felkelő csoportoknak és a katonai felkelő csoportoknak a nyomása. Őt érték közvetlenül. És ő ebben a nyomásban sodródott el szerintem.

L: Ez nagyon könnyen lehetséges. Én abszolúte nem állítom azt, hogy Nagy Imre egy ellenforradalmár lett volna, vagy akár csak a

kapitalizmus... szóval semmiféle ilyen dolgot nem állítok Nagy Imréről, ellenben állítom azt, hogy nem volt programja. Az egyik nap ezt mondta, a másik nap azt mondta.

E: Lukács elvtársnak a Varsói Szerződésből való kilépés ellenkezésének elvi okai voltak vagy elsősorban taktikai okai voltak, nevezetesen a szovjet beavatkozástól való félelem?

L: Először is természetesen elvi okai voltak. Én egyszerűen hivatam annak, hogy Magyarország tagja a Varsói Szerződésnek. Másodszor természetesen az is szerepelt a dologban, hogy ne adni az oroszoknak semmiféle alkalmat arra, hogy beavatkozzanak a magyar ügyekbe. Ez természetesen mint motivum szerepelt.

E: November 4-e váratlanul érte, vagy pedig hitt abban, hogy egy megegyezés lehetséges? a szovjet és a magyar kormány között.

L: Ez egy nagyon nehéz kérdés, mert itt van a kevés pontja az életnek, amelyben, hogy mondjam, ugyszólván fizikai okokból követtem el egy hibát. Ertem alatta, hogy én későn jöttem november 3-án haza a parlamentből, és alig, hogy lefeküdtem, fölhivtak telefonon ~~az~~ engem és a Gertrudot a Szántóék, hogy jöjjünk azonnal oda. Ők ottan azonnal a jugoszláv követségre való menetelt proponálták, mert az oroszok bejönnek és így tovább, és én bevallom, a kím nem aludott állapotomban ezt a gondolatmenetet elfogadtam, noha - most ezt megint saját védelmemre kell mondani - mihelyt a követségen egy-két órát kialudtam magamat, már nem voltam ezen a véleményen, de akkor már nem lehetett elmenni.

E: A követségen nagyjából már kialakultak a véleménykülönbségek az oda menekült emberek között, amelyek később a romániai tartózkodásban kifejlődtek?

L: Természetesen. Itt nem szabad elfelejteni, hogy a legkülönbözőbb

okokból jöttek oda emberek. Például Vas Zoltán azért jött a jugoszláv követségre, mert azt hitte, hogy a felesége a benyomuló csapatokkal jön és visszakeri a szélhámosságát, és ő akkor már a mostani feleségével ~~jött~~ élt együtt, úgy, hogy ezzel csak illusztrálni akarom, hogy milyen különböző motívumok szerepeltek itt. A mi részünkről kezdettől fogva az volt az álláspont, hogy mi haza akarunk menni. Haza - van itt egy érdekes momentum, - a hazamenést a kormány bizonyos emberre, köztük énrám is, elfogadta, azonban amikor végre akartuk hajtani, akkor letartóztattak minket és elvittek az orosz táborba vagy minek nevezzük. Amikől fogva a követségen voltam, már nem tudtam elmenni.

E: Kik azok a mi? Gyuri bácsi, Gertrud néni és még kicsoda?

L: Nagyon sokan tartoztak oda. Például emlékszem, Ujhelyi Szilárd is oda tartozott.

E: Ő is el akart akkor menni?

L: Ő is el akart akkor menni.

E: Szántó Zoltán is?

L: Szántó Zoltán is.

E: Vas Zoltán még nem.

L: Vas Zoltán is el akart menni. Itt volt egy meglehetősen nagy csoportja a szoros értelemben vett Nagy Imre-csoporton kívül amely el akart menni.

E: Mi történt, amikor elhagyták a követséget?

L: Az történt, hogy amikor kivonultunk, beültünk egy kocsiba, akkor nyomban egy rendőrkocsi csatlakozott hozzánk, a rendőrkocsi követelte, hogy kövesse a kocsis a rendőrkocsinak az irányát, bevonultunk egy mellékutcába, és ott a mellékutcában felültettek minket azokra a kocsikra, amelyek elvittek az orosz...

E: Ott az első bánásmód milyen volt?

L: A bánásmód kezdettől fogva jó és udvarias volt. Ez ellen nem

lehet semmit sem mondani.

E: Kering Pesten egy anekdota, nem tudom, igaz-e, hogy kötelességszerűen mindenkitől elkérték, ha fegyvere van, adja oda, és Lukács elvtárs odaadta volna a tollát.

L: Ez legenda.

E: Addig ott maradtak, amíg a tényleges Nagy Imre csoport...

L: Elmentünk a Szántó, Vass Zoltán, én, nem is tudom, hogy többen mentünk-e el elsőnek. És akkor minket elszállítottak ebbe az orosz táborba, és 3-4 nap múlva megjelent az egész társaság.

E: Akkor utána mentek...

L: Utána vittek minket Romániába.

E: A romániai életéről is ha tudna, volt-e lehetőség munkára?

L: Munkára tulajdonképpen lehetőség volt. A könyvtárak nyitva állottak ~~xxx~~ előttünk, úgy, hogy az ember olvashatott azt, amit akart, abban nem volt nehézség. Az ember szabad belátásra volt bízva, hogy mit csinál.

E: Lukács elvtárs dolgozott?

L: Én olvasgattam ott mindenfélét, olyan dolgokat, amiket régebben nem sikerült elolvasnom a pártmunka miatt és egy ilyen természetű munkának nagyon nehéz ezt nevezni, de az, hogy ne lettem volna elfoglalta, az nem volt.

E: Tett külön kísérletet a hazajövésre?

L: Tettem annyiban, és volt ez a probléma, hogy az emberek fölvetették nekünk, azok, akik kihallgattak mindezt, hogy mondjuk az én esetemben, hogy én nem voltam Nagy Imrének a hive, ezt ők tudják, és most tulajdonképpen miért ne vallhatnék én Nagy Imre ellen. Én erre azt feleltem nekik, hogy mihelyt egyszer Budapesten Nagy Imre és én mind a ketten szabadon fogunk sétálni, akkor én meg fogom mondani a véleményemet Nagy Imre minden cselekedetéről.

A rabtársamról nem nyilatkozom.

E: Ez nagyon szép. És minnēnki kitartott e mellett a morális tartás mellett?

L: Körülbelül kitartott mindenki.

E: Voltak Pésten ilyen hírek Szántó Zoltánnak nem egészen korrekt magatartásáról.

L: Ezt én nem tudom. Ennekem konkrét ismereteim erről nincsenek, mert mindegyik külön hallgatta ki, és mindenki azt mesélte utólag, ami neki jólesett és kellemes volt. Én nem tudom, valószínű, valószínűnek tartom, hogy a Szántó Zoltán vallomásai ebben a tekintetben kedvezőtlenek voltak Nagy Imre részére, mert volt egy ilyen, és amin az egész emigráció részt vett, egész ottani internált-ság, mondjuk, résztvett, és abban fölszólalt Szántó Zoltán is, meglehetősen Nagy Imre ellen.

V: Akkor Nagy Imre is jelen volt?

L: Jelen volt.

E: Természetesen mindezek az értekezletek szigorú megfigyelés alatt voltak.

L: Természetesen. Volt ez a 20-30 ember... És aztán az orosz, illetőleg a román személyzet.

E: Azért kérdeztem ezt külön Szántó Zoltánnal kapcsolatban, mert mint hogyha úgy emlékeznék rá, hogy Lukács elvtársnak Szántó Zoltánnal való közeli barátsága is ebben az időben rendült meg.

L: Én Szántó Zoltánnal nem voltam, nem értettem egyet az ő ~~magatartásával~~ egész magatartásával, és ebben természetesen a viszornak egy bizonyos elhidegülése jött létre.

E: Milyen körülmények között kapott - hogy mikor, azt tudjuk: 57 májusában, - milyen körülmények között kapott ajánlatot a hazaköltözésre?

L: A hazaköltözésre 57 március végén, április elején.

E: Voltak feltételei ennek a hazaköltözésnek?

L: Nem. Nem, nem.

E: Teljesen kötetlenül haza...?

L: Teljesen kötetlenül. Azt mondták, hogy mehetek haza.

E: Azt sem kötötték ki, hogy politikai tevékenysége...

L: Nem.

E: Párttal való adminisztratív kapcsolata hogyan festett ebben az időben?

L: Én, minthogy a pártot újjászervezték, mert hiszen a párt mint a mostani nevén szereplő párt lett, én akkor bejelentettem, hogy én igényt tartok a párttagságra. Megmondtam ott a levélben a Központi Bizottságnak, hogy én nem tudom, mióta vagyok párttag, és hogy amióta párttag vagyok, azóta a pártéletem a párt előtt egészen világos, tehát semmi ok nincs arra, hogy ezt tőlem megtagadják. Ez természetesen megtagadták, illetőleg választ nem kaptam erre a levélre, és 10 év múlva, 10 évvel később merült fel a válasznak a kérdése.

E: A lexikonban az áll, hogy kizárták a pártból.

L: Az nem igaz.

E: De a lexikonban, azt hiszem, Szigeti József cikkében ez áll. Az Új Magyar Lexikonban, amelyet 62-ben adtak ki.

L: Az nagyon könnyen lehet, mert itt a 60-as évekig egy teljes, teljes erkölcsi elítélésnek voltam alávetve. Ez, hogy itten ilyen hírek voltak elterjedve, az nincs kizárva, mindenesetbe kizárni engem a pártból nem zártak ki, csak nem adtak feleletet arra a levelemre, amelyben azt irtam, hogy volt párttag akarok lenni.

E: Nyilván azért nem adtak feleletet, mert sem az igent, sem a nemet senki nem merte aláírni ebben az esetben.

L: Ez bizonyos, hogy valami ilyesmi volt, mindenesetre akkor

merült föl az egész probléma újból, amikor én az új ökonomiai módszer behozatalával kapcsolatban leadtam egy interjút az Unitában amely interjú azt mondta körülbelül, hogy én ezt a megoldását a kérdésnek helyesnek tartom, mivel ez a dolog a párt demokratizálásával jár szükségképpen együtt és a marxizmus fölújításával. Ezzel én beadtam itt egy nyilatkozatot, az kb. 57 tavaszán lehetett, amelyre azután 67-ben, amikor a problémák másképpen néztek ki, akkor kaptam meg a választ.

E: Ezzel az Unita interjúval kezdődött újabb nyilvános szereplése?

L: Bizonyos fokig igent. Megint úgy kell venni a dolgokat, ahogy vannak: nyilvánosan én szerepeltem mint a passzív, a szobrárt a revizinoistának ebben az időben, ez természetesen létezett, és ez nem is enyhült egészen addig, amíg ez a gazdasági reform nem kezdődött.

E: Ebben az időben az Esztetikán dolgozott még?, az első időszakban.

L: Az első időszakban még befejeztem az Esztetikát és természetesen semmi kilátás nem volt arra, hogy ez a dolog megjelenjék külföldön, Magyarországról nem is beszélek, de külföldön. Itt a következőt csináltam: irtam a Kádárnak egy levelet, amelyben ezt az elintézési módot - tudniillik úgy gondolom, minden kiadónak joga van azt kiadni, amit akar. Ellenben nincs joga egyetlen kiadónak sem megakadályozni, hogy más kiadók kiadják a dolgokat, és én ez ellen tiltakoztam egy Kádárhoz írott levélben, aminek aztán az lett a következménye, hogy engem - hogy hívták ezt a pasast a Pártközpontban? Szirmai, a Szirmai hivatott engem és bejelentette nekem, hogy kérem, amikor akarja, egy kivándorló utlevél rendelkezésére ^{re} áll. Erre én azt mondtam Szirmainak: nézze, magának a kezében van a hatalom. Maga tehet velem, amit akar. Ha én most kimegyek ebből a szobából és az ajtó mellett a rendőr a vállamra

teszi a kezét, akkor én fogoly vagyok és nem tehetek semmit. De az a hatalma magának nincs, hogy engem Magyarországról kitessekeljen, amikor akar.

E: Értem.

L: És ezzel azután a dolog körülbelül megint egy jó másfél évig ad acta volt.

E: A német össz-kiadás terve mikor született meg?

L: Az már nagyon régen.

E: Még 56 előtt.

L: Előtt.

E: Végeredményben azért folyt a harc, hogy a Benderernek ki tudja küldeni az Esztetikát.

E: Erről volt szó, hogy az Esztetikát ki tudjam küldeni.

E: Egyéb kéziratok jelentek meg ebben az időben külföldön?

L: Amennyit ki tudtam csempészni, az megjelent.

E: Emiatt nem szólt senki.

L: Nem szólt senki, és utólag azután, mikor a béke helyreállt, akkor az Acéllal beszélünk erről, én akkor azt mondtam neki, hogy nézd, amíg ti eltiltjátok a külföldi megjelenést, addig én nyugodtan csempészni fogok, mert én nem ismerem el azt a jogotokat, hogy ti az én könyvemnek egy német kiadását megakadályozzátok. Hogy ha kapok garanciát arra, hogy törvényes úton a dolgok külföldön megjelenhetnek, legnagyobb örömmel mondok le a csempészség jogáról. Ez már a béke kezdeteinek a korszakában volt.

E: A béke előtti korszakban kikkel tartott kapcsolatot, baráti vagy bármilyen, kik voltak, akik mertek kapcsolatot tartani?

L: Ez egy nagyon nehéz kérdés volna. Természetesen érintkezésben voltam egy csomó elvtárssal, de ezek nem mentek túl a puszta érintkezésen.

E: Egy ideig - nagyon jól tudom személyes tapasztalatból, én ugyan nem voltam szabadlábban, de bizonyos mértékig részt vett bajba jutott emberek segélyezésében.

L: Az természetesen megtörtént. Hogy most kit vagy mit vagy hogyan segélyeztünk, azt én most már nem tudnám megmondani.

E: De a "segélyeztünk" szóban benn van az is, hogy többen, szervezett jelleggel.

L: Igen.

E: Ennek aztán külső kényszer vetett véget? Nem emlékszik rá?

L: Nem, mert tulajdonképpen az 56 utáni időnek volt két időszaka. Volt egy nagyon szigorú időszak, amelyben ugyyszólván semmit se lehetett csinálni, és volt egy enyhe időszak, amelyben nagyon sokat lehetett csinálni. És ebben a sokat-csinálási-lehetőségbe esik bele ez a...

E: Ha jól emlékszem rá, a Vera elbeszéléseiből jól tudom, épp a szigorú időszakban segített például bennünket. Amikor nem lehetett semmit csinálni. Az első évek voltak.

L: Én mindig fölléptem a kormány-erőszak ellen és senki se fogja mondani, hogy én a Nagy Imre kivégzését helyeztem volna és így tovább, de voltak ilyen differenciák, amelyek messzemenően egyes esetekben taktikai természetűek is voltak, hogy kinél kilátásos, kinél kilátástalan és így tovább.

E: Ebben az időszakban az Esztetikán kívül mivel foglalkozott?

L: Az ontológiám előkészítésével foglalkoztam. Az Esztetika tulajdonképpen egy előkészülete az ontológiának, amennyiben az esztetikumot, mint a létnek, a társadalmi létnek egy bizonyos mozzanatát tárgyalja. Természetesen beállott az a szituáció, hogy én ezekben a tárgyalásokban messzebb mentem, mint az Esztetika és kezdtem azokat a dolgokat csinálni, amelyeket most csinálok.

E: Az Esztetika utáni közvetlen terv ugy tudom, az Etika lett volna.

Az **Ontológia** szinte közbecsuszott.

L: Az **Ontológiát** tulajdonképpen mint az Etika filozófiai megalapozását terveztem elsőnek, és az Etikát ~~ki~~ ha kiszorítja az Ontológia, akkor ezen a vonalon szorítja ki, hogy a valóság szerkezetéről van szó és nem egy külön formáról.

E: Ebben az időben születtek politikai cikkek is, sőt, egy politikai tanulmány is, ha jól tudom. Egy nagyon politikai, a demokráciáról, azt hiszem, az nem jelent meg semmi ^(A cseh ügyek után.)nyelven. Polgári demokrácia, szocialista demokrácia viszonyáról.

L: A cseh ügyek azok nagyon későn merültek föl és a cseh ügyekben én, hogy mondjam, határozottan pro-cseh álláspontot foglaltam el, irtam a Kádárnak egy levelet, amelyben kijelentettem neki, hogy én a párttagi jogommal élve tudatom vele, hogy nem helyeslem sem a pártnak a föllépését a cseh ügyben, sem az ő föllépését ebben különösen. Ezt én megirtam a Kádárnak. Nem tettem azt, és ezt ma is helyesnek tartom, hogy nem tettem meg - akkoriban volt Bécsben egy filozófiai kongresszus és arra én meg voltam hívva. Ha én ott meg lehettem volna hívva, ott természetesen minden második szó a cseh kérdés lett volna és én ezt nem akartam. És ennél fogva a bécsi kongresszuson való részvételetem lemondtam.

E: A cseh ügyek nem módosítják bizonyos mértékig az 56-ról kialakult álláspontját? Értem ezalatt, hogy a csehek nyilvánvalóan nem akartam kilépni a Varsói Szerződésből, eszük ágába se jutott, se Dubceknek, se ~~SV~~Yobodának. A beavatkozás mégis épp így megtörtént. Nem lehet-e abból arra következtetni, hogy a beavatkozás és Nagy Imre kilépése csak puszta ürügyül szolgált ehhez a beavatkozáshoz?

L: Ezt abban az időben nem lehetett eldönteni. Én a magam részéről a csehek oldalán foglaltam állást annak ellenére, hogy volt tervbe véve, de az nem jött létre már az idő rövidsége

miatt, egy cikk, amit én egy román lapnak akartam írni arról, hogy a csehek kérdésében, a cseh demokratizmus kérdésében milyen belső ellentmondások és mik vannak, szóval én egy kritikus állást foglaltam el a csehekkel szemben, de egy szimpatizáló állást.

E: Ha jól emlékszem, ez a Masarik-kérdéssel lett volna kapcsolatban?

L: Ez a Masarik például arra, hogy a diktatúrában Masarik vezetése alatt törtek be a cseh csapatok Magyarországra, és hogy én az ilyenfajta demokráciát, amely az egyik országnak a proletárdiktatúrája ellen demokratikus fegyvereket akar használni, hogy én ezt nemigen becsülöm.

E: Ennek a cikknek a megírására miért nem került sor?

L: Én nem is tudom, hogy megírtam ezt a cikket vagy nem, mindenestre publikálni nem lehetett.

E: Azért mert közben történt a beavatkozás.

E: Az Ontológia legalapvetőbb... tudom, hogy egy ilyen esti beszélgetésben egy ilyen nagy műnek ~~négy~~ csak a legáltalánosabb körvonalai sem rajzolhatók meg. De mégis...

L: A legáltalánosabb körvonalai megrajzolhatók, de abból nagyon keveset tud meg valaki, én azt mondom, hogy a lét három különböző fokon jelenik meg. Az egyik az anorganikus lét, amelyben pusztán a fizika és a kémia törvényei uralkodnak, minden tudatot nélkülöző tárgyai fölött, a második a biológiai korszak, amelyben a biológiai egység egy saját külön és speciális formát kap, mégpedig - és itt nagyon szeretném az embereket arra figyelmeztetni, hogy vannak bizonyos dolgok, amelyeket mi tudjuk, hogy megtörténtek, tudjuk, hogy megvannak és tudjuk ugyancsak azt is, hogy fogalmunk sincs arról, hogy miért jött és hogyan jött ez létre. Értem alatta például azt, hogy az ember - kezdjük talán

másképp, hogy a növényeknél a pusztán kémiai és fizikai törvények hatnak rájuk, erők hatnak rájuk, és ha mondjuk a levegőrezgést veszem, egy növényre a levegőrezgés mint levegőrezgés fog hatni. Itt beáll, mihelyt az állatok elkezdenek mozogni, ami őket elválasztja a növényektől, akkor rögtön beáll az a probléma, hogy a levegőrezgés mint hang szerepel a biológiai életben, vagyis a biológiai élet abban is különbözik a normális organikus világtól, hogy benne az embernek, illetőleg az állatnak az összekötő kapcsolatai a valósággal biologizálódnak. Az föld története megmondja nekünk pontosan, hogy ez a folyamat mikor játszódott le, de hogy ez a folyamatnak mi volt a szükségszerűsége, mi volt a biológiai alapja, milyen erők transzformálták itt a dolgot, erről fogalmunk nincsen.

E: Azt szeretném megkérdezni, hogy a növényi létben is nem nyilvánul-e meg ez, az, hogy a levegőrezgés a ~~lxxx~~ növény-létre is hat, például a fény...

L: A fény azért a növényre mint fény hat.

E: Értem.

L: A fény nem alakul át egy vizualitássá a növényben, hanem megmarad fénynek, amit...

E: Befolyásolja a szirmok nyílását... földdolgozza.

L: Azt én nem vonom kétségbe, hogy a növény élete nem is jöhetne létre, hogy ha nem volna egy ilyen szakadatlan kölcsönhatás a külső természeti erők és a növényi élet között. De kétségtelen, hogy a növényi életnek az összes fő momentumai közvetlenül ezeknek a természeti erőknek, mint természeti erőknek a hatása alatt állnak és a növényvilágban nem áll be egy ilyen transzformáció, mint amilyen például a levegőrezgésnek a hanggá való átalakulása.

E: Mégis azt lehetne mondani, hogy a minőségi különbség a kövek

és a növények között szinte nagyobb, mint a növények és az állatok között.

L: Én ilyen kérdésekbe én nem megyek bele, mert ezt nem lehet megoldani. Hogy itt mi nagyobb, mi kisebb, azt nem lehet, azt mi nem tudhatjuk. Bizonyos, hogy ~~ilyen~~ van egy irreverzibilis folyamat, amelynek megvannak a maga etapjai, a növényi élet, az állati élet, továbbá az emberi élet, mert hiszen az emberi élet nem volna lehetséges, ha a külvilágnak az összes erői nem alakulnának át a biológiában biológiai faktorokká. Egy nem látó és nem halló állat az nem lehetne az embernek, mint ^amunka szubjektumának, nem lehetne az őse.

E: A könyvnek a címe A társadalmi lét ontológiája. Gondolom, a bevezető rész...

L: Én az Ontológiát Marx nyomán úgy képzelem el, mint a tulajdonképpeni filozófiát, amely a történelemre van alapítva. Most történelmileg kétségtől, hogy az anorganikus lét van először, ebből nő ki - hogy hogyan, azt nem tudjuk, de hogy mikor, azt körülbelül tudjuk, - az organikus lét, mégpedig annak a növényi és az állati mivoltában és ebből a biológiai állapotból nő ki azután később rendkívül sok tízezer éves átmenetek révén az, amit mi emberi társadalmi létnek nevezünk, aminek a lényege az embernek a teriológiai tételezése, vagyis a munka.

E: Ez az egyetlen új kategória, ez a legdöntőbb új kategória...

L: Ez a legdöntőbb új kategória, mert ebben minden bennefoglaltatik. Ne felejtse el, hogy ha mi az emberi életről beszélünk, akkor mindenféle érték-kategoriákban is beszélünk. Mi az első érték? az első produktum? Egy kőkalapács vagy megfelel a maga céljának, vagy nem felel meg a maga céljának, az ~~az~~ egyik esetben értéke lesz, a másik esetben értéktelenség lesz. Az, hogy a dolgoknak van értékük és van értéktelenségük, ez a biológiai lét-

ben sem fordul még elő, mert tulajdonképpen a halál az egy ugyanolyan folyamat, mint az élet, abban semmi értékkülömb-ség nincsen és így létrejön ez a probléma. A második dolog, ami egy alapvető különbséget idéz elő, az, amit magyarul "legyen"-nek, "soll"-nak neveznek, az, hogy a cselekvések a dolgok megváltozásai nem maguktól, nem folyamatok révén jönnek létre, hanem tudatos tételezések következtében, és a tudatos tételezés az azt jelenti, hogy van előbb a cél, aztán az eredmény. Ez: előbb a cél, aztán az eredmény, ez az egész emberi társadalomnak az alapja. Ha dolgot ha így veszi, ez a két kategória: az érték és a nem érték, ez az ilyen stilusu létrehozottság vagy létrejötttség, ennek az ellentéte, ez teszi ki tulajdonképpen az egész emberi életet. Ha ez a két dolog nem volna, akkor az emberi élet semmiben sem különbözne a biológiai létől.

E: Ennek az elméletnek, Lukács elvtárs is mondta, Marxban már megvan, Marx mennyiben dolgozta ezt ki, vagy mik azok az alapvető indíttatások...

L: Marx mindenekelőtt azt dolgozta fel, és ezt tartom én a legfontosabb résznek a Marx teóriájában, hogy az alapvető kategória a társadalmi létnek és mondjuk úgy, hogy minden létnek alapjában véve, az, hogy egy történelmi lét. Marx azt mondja a Párizsi kéziratokban, hogy...

E: Egyetlen tudomány van, a történelem?

L: Egyetlen tudomány van, a történelem, és most hozzájárul ehhez, hogy ő azt mondja: Ein ungegenständliches Wesen ist ein ^{Un}Wesen.

E: Óriási.

L: Vagyis egy dolog, aminek nincsenek kategoriális tulajdonságai, az nem létezhet.

E: Azt hiszem, szójáték is, nem? az Unwesen azx szörnyet is jelentx németben?

L: Itt nem lehet szójátékról szó, itten Unwesen azt jelenti, hogy nem létezhetik. Most jön ez a probléma, hogy mi a létezés? A létezés, azt jelenti tehát, hogy valami egy meghatározott formájú tárgyiassággal létezik, vagyis egy meghatározott formájú tárgyiasság teszi ki azt a kategóriát, amelyhez az illető lény tartozik. Itt jön az ontológiának az éles megkülönböztetése a régi filozófiától, hogy a régi filozófia fölvet egy kategória-rendszert, amelyen belül szerepeltek történelmi kategóriák is. A marxizmus~~x~~ kategória-rendszere az olyan, hogy minden dolog primeren egy kvalitással és egy dologisággal és egy kategoriális léttel felruházott valami, ein Ung~~e~~genst~~e~~ndliches Wesen ist ein Unwesen, és most ezen belül a történelem a kategóriák megváltozásának a története.

E: Tehát szemben a régi felfogással, a kategóriák az objektív valóság részei.

L: Az objektív valóság részei. Nem~~x~~ létezhetik valami, ami valami formában ne volna egy kategória. Ebben a tekintetben van a marxizmusnak van egy roppant éles elválasztódása a megelőző világnézetektől, hogy a marxizmusban a dolog kategoriális léte ~~xxxxxxx~~ teszi ki a dolognak a létét, míg a régi világban a kategoriális lét volt az alapvető kategória és ezen belül alakultak ki a valóságnak a kategóriái. Nem úgy van, hogy a kategoriarendszeren belül játszódik le a történelem, hanem úgy van, hogy a történelem az a kategoriarendszernek a megváltozása.

E: Tehát a kategóriák nem visszatükrözési formák, hanem létformák.

L: A kategóriák létformák. Természetesen amennyiben gondolati formákká válnak, visszatükrözési formák, de primeren létformák.

E: Azért is tükrözhetők vissza, mert létformák.

L: Igen.

E: Az egész eddigi kategória-rendszer felfogás szempontjából azt hiszem, ennek óriási befolyása van az egész eddigi kategória-rendszer felfogásra.

L: Természetesen. Egészen más kategória-csoportok és kategóriatartalmak jönnek ilyen módon létre. Mondjuk például veszem azt a történelmileg híres példát, hogy Leibnitz ezeknek a hercegnőknek megmagyarázta, hogy nincs két egyforma falevél. Leibnitz azt is megmagyarázhatta volna nekik, hogy nincs két egyforma kavics sem. Az, hogy a dolog egy létező tárgy, egy egyedi tárgy, ez egy elválaszthatatlan dolog az ő lététől, és nem vezethető vissza semmire. Most ezzel kapcsolatban természetesen fönnáll és itt látszák megint Marx történelmi felfogása, hogy a kavics, az élőlény, a puszta élőlény és az ember között egy, az egyediségnek a fejlődése van. Ez az ember az anorganikus természetben egy egyedi lény, de egy gondolat- és gondolkodás, érzés, stb. nélkül kívülről mozgatott egyedi lény. Átalakul a biológiában egy olyan létezővé, amely a maga létét egy bizonyos időre megteremti és reprodukálja. Innen jön és ennek az előző volta nélkül nem lehetne az embert és az emberx történetét megmagyarázni. Vagyis én azt mondanám, hogy a kategória-rendszer most ebből az egyediség szempontjából azt a fejlődést ábrázolja, amelyben az egyediség a kavicsnak az egyedisége, átfejlődik tizezer és százezer éves fejlődéseken keresztül az ~~egy~~ ember egyediségévé.

E: Nem egész közvetlen kategoriára gondolok: az egyediség, mint egyediség, tapasztalható, mintegy érzékelhető. Mi van az ilyen bonyolultabb kategoriákkal, mint szükségszerűség és véletlen, vagy...

L: Azt mondanám magának: a világ áll irreverzibilis folyamatokból. Egy irreverzibilis folyamat maga, az a szükségszerűség egy bizonyos fokán van, mert ha én azt mondom, hogy egy bizonyos folyamatnak 95 százalék valószínűsége van, hogy megvalósul, akkor én pont erre a kérdésre feleltem. Itt jön és itt van ez az emberi probléma, ahol az emberi létből, az emberi lét megteremti - pardon, itt tévedtem, rossz helyre mentem - a szükségszerűségről beszéltem, és azt mondtam, hogy itt ~~xxx~~ szükségszerűség az én véleményem szerint nincsen, csak létezik egy rendkívül magasfoku valószínűség, amelyet a praktikus életben szükségszerűségnek nevezünk. Ugyanennek felel meg a véletlen. Ha két irreverzibilis rendszer találkozik egymással, akkor létrejön, hogy ha nem ugyanazok az okok hozták létre, létrejön a véletlen. Mondjuk, hogy azt a híres példát megismételjem, hogy az ember átmegy az utcán és egy kő esik a fejére, akkor nyilvánvaló először, hogy a kő az szükségszerűen esett a fejére, azt~~xxx~~ fizikai törvények hozták létre ezt a szükségszerűséget, másrészt azonban...

E: A kő szükségszerűen esett le és az is szükségszerű, hogy én épp arra jártam, de az nem szükségszerű...

L: Hogy ez a két dolog egybeessék. Itt van a mi világnézetünkben az a helytelen dolog, hogy lenézzük a véletlent és kanonizáljuk a szükségszerűséget, hogy a véletlen egyike a legfontosabb faktoroknak, amik a világ életében vannak, mert mondjuk például most ne ezt az elcsépelet példát vegyük, de ha vesszük azt a példát, hogy melyik bolygón van élet, akkor tisztára a nem organikus fejlődés, a pre-organikus fejlődést megelőző korszaknak irreverzibilis folyamatai hozzák létre azt, hogy létezik-e valami, ami az életnek a kiindulási pontja lehet.

E: Ezek szerint Hegelnek ha jól emlékszem, volt egy olyan mondanása, hogy a múlt az abszolút szükségszerűség birodalma. Akkor ez ebben

nem állja meg a helyét.

L: Nem, ebben az összefüggésben nem állja meg a helyét, tudniillik abszolút szükségszerűség nem létezik.

E: Csak annyiban állja meg a helyét, hogy a multat nem változtathatom meg, mert irreverzibilis.

L: Az, hogy a már lejátszott irreverzibilis folyamatok nem változtathatók meg, ennek a szükségszerűséghez nincsen semmi köze, mert ha ez a folyamat egy véletlen folyamat tudniillik két irreverzibilis folyamatnak a kölcsönhatásából jön létre, akkor is a multat nem lehet megváltoztatni.

E: Azt hiszem, ennek az elméletnek óriási politikai jelentősége van. Ennek a szükségszerűségnek ez a felfogása. Ilymódon az a régi típusu "tört-mat"-os, történelmi materialista felfogás, amely szerint a társadalmi formációk szükségszerűen következnek egymásból, ilymódonxxx vaskövetkezetességgel...

L: A dolog úgy áll, hogy vaskövetkezetesség nincs. Ellenben ez most egy alapvető ténye a valóságnak, hogy a folyamatok irreverzibilisek. A folyamatok matematikai kifejezése az lehet reverzibilis. De a folyamat maga irreverzibilis.

E: Olyan értelemben irreverzibilis, hogy ameddig eljutottunk az megváltoztathatatlan, az visszafordíthatatlan, de adódhatnak olyan helyzetek, ahol a különböző lehetőségek szinte, hogy így mondjam, kiegyenlítik egymást.

L: Akkor létrejön egy más típusu irreverzibilis folyamat. De az a folyamat magában véve éppoly irreverzibilis lesz, mint az első.

E: Igen, utólag, mivel már létrejött a folyamat.

L: Miért mondja, hogy utólag, amikor közben sem tudja megváltoztatni?

E: Esetleg közben a már meglévőt nem tudom megváltoztatni. De ha az embernek van lehetősége több dolog közt választani.

L: Ez természetesen létezik, de ennek ellenére létezik az, hogy egy folyamat, például a Duna a Fekete erőtől a Fekete tengerig

folyik, ez egy irreverzibilis folyamat.

E: Igen, de mondjuk, ha kitör egy forradalom, hogy ebből a forradalomból mi lesz...

L: Ezek a dolgok természetesen minden pillanatban megváltozhatnak. De ez nem az irreverzibilitásnak a megváltozása, hanem annak, hogy igen, hogy mi szükségszerű.

E: A kettőnek egy éles elválasztása szükséges akkor, az irreverzibilitás és a szükségszerűség fogalmának az elválasztása.

L: Ez az irreverzibilitás az egy természeti folyamat. A szükségszerűség az egy gondolati kommentárja a természetben lejátszódó folyamatoknak, és ezért van az, én a Marx értelmében, a történelem értelmében mondom, hogy az egész világ úgy, ahogy van, egy nagy történelmi folyamat. Az, amit mi az anorganikus és organikus természetnek nevezünk, az az előtörténete az ember történetének. Nem egy külön dialektikus materializmus, ami elválik a történelmi materializmustól, mert ilyen nincsen, hanem ~~xxx~~ ennek az egységnek, ezen az egységen belül a különböző etapok.

E: Lukács elvtárs nem fáradt, de én bizony egy kicsit kifáradtam.

Egy kicsit szüneteljünk. MTA FIL. INT.
Lukács Arch.